

PAVO BARIŠIĆ

Filozofija, znanost, politika i pokoja farsa

Razgovor vodio: Ivan Tomljenović

Spectrum: Profesore Barišiću, molim Vas da se na početku ukratko predstavite čitateljima Spectruma.

Predstavljajući u kratkim crtama svoju stručnu djelatnost, navest ću prvo da predajem Povijest filozofije I, II i III na Katehetskom institutu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od 1999. Neko sam vrijeme predavao i predmet Ontologija. Također predajem Povijest filozofije na Sveučilištu u Splitu i Zadru, a Filozofiju prava i politike u Osijeku.

Matična je ustanova mojega zaposlenja Institut za filozofiju u Zagrebu na kojemu sam zaposlen od 1986, a sada sam na mjestu znanstvenog savjetnika. Bio sam na dužnosti ravnatelja Instituta za filozofiju 1991–2001. Prvo mjesto mojega zaposlenja bio je Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 1984–1986. Za glavnoga urednika časopisa *Filozofska istraživanja* i *Synthesis philosophica* biran sam u tri mandata 1993–2005. Bio sam jedan od utemeljitelja Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu i zamjenik voditelja 1993–1995. Predavao sam na više poslijediplomskih studija.

Slijedi nekoliko osnovnih podataka iz životopisa. Rođen sam 9. rujna 1959. u Gornjoj Dubici, općina Odžak, gdje sam završio osnovnu školu 1974. Gimnaziju sam završio 1978. u Bolu na otoku Braču. Studij prava upisao sam 1978. u Osijeku, a nastavio 1979. u Zagrebu gdje sam diplomirao 1982. Studij filozofije i njemačkoga jezika i književnosti diplomirao sam 1983. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Poslijediplomski studij *Filozofija znanosti* završio sam na Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku i magistrirao 1985. radom *Praktična filozofija u Hegela*. Doktorski studij pohađao sam 1987–1989. na Sveučilištu u Augsburgu gdje sam 1989. stekao akademski stupanj doktora filozofije disertacijom *Welt und Ethos. Hegels Stellung zum Untergang des Abendlandes* (Svijet i ethos. Hegelov stav prema propasti Zapada).

Na Institutu za filozofiju bio sam direktor programa trajne istraživačke djelatnosti *Povijest hrvatske filozofije i temeljni problemi filozofije* 1997–2002. te voditelj znanstvenih proje-

kata *Filozofija prava Ante Starčevića* 1992–1997. i *Praktična filozofija i estetika u Hrvatskoj* 2002–2006.

Objavio sam knjige *Dijalektika običajnosti* (Zagreb, 1988), *Welt und Ethos* (Würzburg, 1992), *Filozofija prava Ante Starčevića* (Zagreb, 1996), šest knjiga i zbornika kao koautor i urednik, znanstvene radove u inozemnim i domaćim časopisima i publikacijama, recenzije i prikaze te prijevode knjiga s njemačkoga jezika. Sudjelovao sam i bio voditelj na više međunarodnih znanstvenih skupova u zemlji i inozemstvu. Bio sam gostujući istraživač i profesor u Njemačkoj i Japanu.

Predsjednik sam Hrvatske Paneuropske unije od 2003. Dužnost pomoćnika ministra znanosti, obrazovanja i športa obnašao sam 2004–2006.

Spectrum: Koliko ste zadovoljni zanimanjem studenata KI KBF-a za filozofiju? Usporedite također njihov rad i interes za filozofiju s interesom drugih studenata na fakultetima na kojima ste još predavali. Smatrate li da je možda filozofija na KI KBF-a previše zastupljena (npr. paradoks je predmet Povijest filozofije II koji na filozofsko(!)-teološkom studiju nosi 2 ECTS boda, a na KI KBF-a nosi 3 ECTS boda)?

Zanimanje studenata KI za filozofiju više je nego zadovoljavajuće, pogotovu kada se uzme u obzir da je dio njih završio srednje škole u kojima nije imao filozofske predmete. To potvrđuju ne samo praćenje predavanja i referati u kojima studenti aktivno izlažu pročitana filozofska djela, nego i postignuti rezultati što ih pokazuju na ispitima. Iz studentske ankete koja se provodi za pojedine predmete osvjedočio sam se da su iznimno zainteresirani za filozofsku građu, a ocjene su bolje kod onih koji su više zainteresirani, više spremaju i čitaju. Komentare iz studentskih anketa pozorno analiziram i nastojim popraviti ono na što studenti ukazuju. Tako sam, primjerice, premda za filozofske predmete nije predviđen seminarski rad nego samo predavanja, ipak na njihovu sugestiju uveo studentske referate koji su povećali njihov angažman i zanimanje i pridonijeli boljoj komunikaciji. Također sam

prema studentskoj preporuci, radi lakšega praćenja pripremio sva predavanja kao *Power Point* prezentaciju. Uspoređujući s drugim fakultetima, studenti KI u cjelini, a pogotovu dio njih koji se ističe u generaciji, spadaju u sam vrh po zainteresiranosti za filozofiju. S ponosom mogu istaknuti da je dio njih kod mene pisao iznimno uspješne diplomske radnje, a neki su nastavili daljnju znanstvenu poslijediplomsku naobrazbu na magistarskim i doktorskim studijima upravo u polju filozofije.

S obzirom na rečeno, ne smatram da je previše filozofije na KI. Filozofski su predmeti važni za mnoge druge struke i za opću naobrazbu, a nije nevažno da su to potvrdila i filozofska učilišta. Ne znam kako je ustrojena Povijest filozofije II na Filozofsko-teološkom studiju, ali smatram da je na KI dobro odmjereno za navedeno gradivo ostvariti 3 ECTS boda. Prema europskim obrazovnim standardima radi se o 90 sati studentskoga rada. Kada uzmete u obzir da 30 sati otpada na predavanja, rasporedio sam preostalih 30 sati za spremanje predavanoga gradiva i 30 sati za čitanje dva izvorna filozofska djela.

Spectrum: Kada bi Vas netko pitao da mu u nekoliko rečenica kažete što je filozofija, što biste mu odgovorili?

Ponajprije valja poći od samoga izraza *filozofija* koji je u mnogim jezicima preuzet iz grčkoga izvora. U osnovi su te drevne kovanice, koja seže do vremena miletskih mudraca, a pripisuje se Pitagori te je navodi Herodot u opisu susreta Solona i Kreza, dvije riječi: *sophia* – mudrost, znanje i *philein* – ljubiti, težiti. U hrvatskom se to prevodilo kao *mudroljublje, mudroznanstvo* ili *mudroslovlje*. Tako je Filozofski fakultet u 19. stoljeću nazvan Mudroslovnim. Doslovce, riječ je o *ljubavi spram mudrosti* ili *težnji za znanjem uopće*. Lidski kralj Krez obratio se, prema Herodotovu svjedočenju, jednom od sedam legendarnih grčkih mudraca, Atenjaninu Solonu, sljedećim riječima: *Razne su vijesti do nas dospjele o tvojoj mudrosti i tvojemu putovanju. Pripovijedali su nam da si u težnji za mudrošću (znanjem – philosophēon) posjetio mnoge zemlje samo da bi ih promatrao.*

Iz osebjunoga pristupa, u kojemu je *logos* potisnuo mitološko mišljenje, što se razvilo u antičkoj Grčkoj propitivanjem apsolutnoga počela svih stvari, Boga i prirode, razvile su se sve ostale znanosti. Dugo vremena filozofija je nazivana *kraljicom svih znanosti* o čemu svjedoče razni alegorijski prikazi filozofije na prijestolju, osobito u srednjem vijeku i renesansi. Osamostaljivanjem pojedinih egzaktnih znanosti od novovje-

kovnoga uvođenja metode, ponajprije fizike i kemije, a kasnije i ostalih, filozofija je izgubila kraljevski položaj, ali je tradicija još uvijek vidljiva u današnjoj ulozi prema kojoj filozofija promišlja smisao i utemeljuje druge znanosti kao svojevrsna *meta-znanost*. Filozofija je zadržala nešto od svoje temeljne zadaće u obliku *philosophia perennis* – znanosti o prvim uzrocima i počelima koja otkriva vječne i opće istine.

Temeljna je zadaća filozofije istraživanje istine poradi nje same što proizlazi iz stalne ljudske potrebe za čuđenjem i postavljanjem pitanja o počelu i smislu svega što jest. Filozofska pitanja odnose se na ono što prekoračuje ili transcendiraju danu zbiljnost kojom se bave egzaktna znanosti, dakle na ono Božansko, svijet i prirodu u cjelini, smisao i svrhu života, slobodu i besmrtnost duše, napredak čovječanstva u povijesti, ćudoređe i činoređe. Filozofija je do danas zadržala i praktičnu ulogu koju je imala otpočetka svojega, više od dvoipol tisućljetnoga razvoja u tumačenju i istraživanju promjena svijeta prirode i društva, moralno dobra života i ljudske zajednice. Zaključujem tvrdnjom da je filozofija općenito kritičko propitivanje, refleksija zbiljnosti i mišljenja o prvim i posljednjim stvarima, o apsolutnom počelu i krajnjem smislu i svrsi svih bića.

Spectrum: Kojim putem ide filozofija danas? Nudi li u dovoljnoj mjeri odgovore na pitanja koja tište suvremenog čovjeka? U tom kontekstu, kako procjenjujete odnos teologije i filozofije? Koje su to žarišne točke danas koje bi mogle na istoj crti okupiti i filozofe i teologe, da ih usmjere istom cilju (makar do njega najčešće i ne dolazili istim metodama)?

Današnja filozofija zahvaćena je općim trendom specijalizacije koji je vidljiv u svim znanostima. Predmet istraživanja sužuje se na usku specijalnost pa se često gubi relacija prema drugim znanstvenim područjima, poljima i granama. U filozofiji se to ponekad svodi na analitičko ili filološko tumačenje pojedinih tekstova ili teza u ezoteričnim krugovima stručnjaka. Zato mi se čini važnim interdisciplinarno povezivanje istraživanja iz kojega se rađaju novi uvidi i spoznaje. Časopis *Filozofska istraživanja* ogledan je primjer nadilaženja uskih disciplinarnih okvira i uključivanja srodnih znanosti i područja. Na tom tragu Hrvatsko filozofsko društvo pokrenulo je 1992. u rodnom gradu renesansnoga hrvatskog filozofa Frane Petrića interdisciplinarnu manifestaciju *Dane Frane Petrića* na kojoj o pojedinim aktualnim temama od kulture, vremena, prirode i okoliša do demokracije i globalizacije raspravljaju filozofi s fizičarima, medicinarima, povjesničarima, filozozima, sociolozima, politolozima, teolozima i mnogim drugim strukama.

Filozofija je uvijek otvarala više pitanja nego što je nudila gotovih odgovora, pa tako ne uspijeva ni suvremenom čovjeku odgovoriti na sva pitanja koja ga tište. Jedno se ipak treba priznati – koliko god suvremena filozofija nije naklonjena velikim filozofskim sustavima i epohalnim zaokretima, ne nedostaje joj senzibilnost za aktualne teme. Upravo iz filozofskih promišljanja i uvida pokrenute su suvremene etičke i bioetičke rasprave, ponajprije u medicinskoj etici, a zatim šire u bioetici. U Hrvatskoj se osobito razgranao takav bioetički pravac u kojemu su uz filozofe aktivni i teolozi, pravnici, medicinari i drugi. Riječ je o pravcu koji je proizašao kao odgovor na strelovit razvoj tehnike u medicini i biološkim istraživanjima koja su kao izazov pred suvremenoga čovjeka postavili promišljanja o početku i svršetku života, od umjetne oplodnje i pobačaja do eutanazije, distanzacije, kloniranja itd. Ja povremeno držim studentima predavanja iz dva kolegija koji ukazuju na iznimno aktualne teme koje su danas ponovno u središtu rasprava, a pronaći ćete ih zastupljene u mnogih filozofa od Platona pa nadalje – to su **pravednost i demokracija**.

Moglo bi se tako nabrajati i dalje razne teme kao što su poslovna etika, globalizacija i mnoge druge. To pokazuje da su žarišne teme suvremene filozofije ne samo otvorene za teologe, nego se bez njih ne mogu ni zamisliti rasprave o filozofskim pitanjima. U Hrvatskoj je osobito u posljednja dva desetljeća ponovno rascvjetala suradnja filozofa i teologa pa i vlastiti angažman na jednom teološkom učilištu smatram potvrdom takve usmjerenosti.

Spectrum: Vi ste se podosta bavili filozofijom prava dr. Ante Starčevića. Stoga Vas ovom prilikom molim da nam kažete nešto o shvaćanju filozofije prava, države i slobode kod našeg pravaškog vođe. Možemo li usporediti Starčevića i Hegela, još jednu Vašu znanstvenu preokupaciju (mislim na Hegelovu misao: Država je hram ljudske slobode, te na cjelokupna Starčevićeva pravna i politička stremljenja)?

Istina je da je Starčević bio utemeljitelj Stranke prava, ali ga prema njegovu vlastitom traženju ne bih ograničio na ulogu vođe, jer on to sam nije želio biti. Bilo mi je strano biti gončin ljudima. A i njegovo djelo kao opća duhovna i politička baština nadilazi okvire jedne stranke. U današnjem kontekstu, koliko pravaš on je i demokrat i liberal. Doista je riječ u njegovu djelu o osebnom postavljanju pitanja i originalnim razmišljanjima o pravu, državi i slobodi koja nadilaze okvire 19. stoljeća i nose trajnu poruku.

Dobro ste istaknuli u Vašem pitanju – polazeći od vlastite klasične humanističke i filozofske naobrazbe, čitanja Platonovih, Aristotelovih djela i osobito rimskih klasika pa sve do prosvjetiteljskih i suvremenih francuskih teoretičara prava i politike, Starčević je na prvo mjesto stavio pojam slobode. U monografiji *Filozofija prava Ante Starčevića*, izdanju njegovih *Izabranih djela* kao i nizu članaka nastojao sam pokazati kako je njegova filozofija slobode zasnovana na Rousseauovoj osudi prava jačega. Bit je njegova učenja u odbacivanju nepravde i nezakonite vladavine sile koja nije utemeljena na pravu. Načelo je da pokoravanje može biti iz nužde i za vremena, ali to nije izraz slobode volje. Nijedan se čovjek ne podvrgava ropstvu dragovoljno, jer je to protivno ljudskoj naravi. U tom smislu, Starčević u svojoj satiri ljudima sužanjske naravi koje naziva *slaviservima*, *slavoserbima* ili *magjarolcima* odriče moralne kvalitete i oštro ih kritizira.

Ključna je postavka novovjekovne filozofije, što ju dalje razrađuje Starčević, utemeljena na shvaćanju da je sloboda osnovna antropološka odrednica u kojoj se očituje duhovna narav duše, a ne prema klasičnoj metafizičkoj tvrdnji – um. Sloboda je uzeta u najširem značenju – od naravne slobode postavljene u granicama individualnih snaga do moralne i građanske slobode ograničene općom voljom. Starčević kao uzor postavlja najviši stupanj slobode izražen kao autonomija čovjeka. Prema republikanskom shvaćanju slobode, ugledom na čudorednost i običajnost antičkoga polisa, čovjek upravlja svojim činima tek svojevoljnim pokoravanjem zakonu koji je sebi umno postavio u političkoj zajednici, državi.

Sličnost Starčevićevih ideja s Hegelovom filozofijom prepoznao sam upravo na toj osnovi povezivanja slobode, pojma koji se u Hegelovu sustavu najčešće spominje, s političkim okvirom države – *država kao hram slobode*. Kao što je Hegel tvrdio da nema slobode ni ljudskih prava bez države, tako je i Starčević u političkom djelovanju naglasak stavljao na samostalnu i suverenu državu. I kada se stoljeće nakon njegove smrti ispunila proročanska vizija samostalne i nezavisne hrvatske države, trebalo bi imati pred očima i čudorednu supstanciju na kojoj valja graditi državu, pa bi bilo manje političkih potresa i lutanja. Starčević nas uči kako je svrha države kao političke zajednice života ostvarenje slobode, sreće i blagostanja građana. Nije važno kolika je država i koliko je u njoj duša, nego da je svaka od njih slobodna i sretna, da koja nepravedno ne trpi.

Spectrum: Promatrajući današnju političku scenu u svijetu, zamjećujem manjak političara filozofa. Nije li to stanovati

paradoks u odnosu na ono što bi politika trebala biti i što uostalom i jest bila u antičko doba? Prevagu u tom području danas odnose ljudi drugih struka, primjerice: ekonomisti govore o gospodarskoj obnovi itd.; no nitko nigdje u strukturama vlasti ne spominje duhovnu obnovu, želju da svaki pojedinac misli svojom glavom itd. No, možda je baš tu tu problem – u filozofima nenaviknutima na stranačku stegu i sve ono što današnja politika sa sobom donosi?

Pitanja koja ste ostavili za kraj vrlo su zanimljiva i traže dulju elaboraciju. Pokušat ću se ograničiti na bitno. Prvo, istina je da ne vladaju filozofi u svijetu, kao što je to zamišljao Platon u svojoj državi, a i vjerojatno je dobro što je tako. Filozofijske utopije u politici nisu se pokazale uspješnim, a često su se preobražavale u ideologije, tragedije ili farse. Kao primjer ukazat ću na tri poznata slučaja *neuspješnih* filozofa u politici kroz povijest. Pođimo od Platonovih eksperimenata na Siciliji, koji su ga zamalo došli glave, preko tragične sudbine Thomasa Morusa koji je kao lordkancelar glavom platilo sukob sa samovoljnim kraljem Henrikom VIII, a kojega je Katolička Crkva proglasila svetim i zaštitnikom političara, doći ćemo u nizanju do Heideggerove tragikomične farse kada je obukao nacističku uniformu kao rektor Sveučilišta u Freiburgu.

Danas zacijelo nema filozofa na prijestolju kakav je, primjerice, bio poznati stoički filozof rimski car Marko Aurelije, a i u povijesti to nisu bili česti slučajevi. Premda, nema sumnje, od Pitagorina saveza i njegovih učenika naći ćete mnoge filozofe na vladajućim mjestima i još češće među savjetnicima ili odgajateljima vladara, poput Seneke kojega je to također stajalo glave. Tako ćete ih i danas ponegdje naći u vladama, parlamentima, na ministarskim i osobito savjetničkim mjestima. Jedan od najpoznatijih suvremenika, kanadski filozof Charles Taylor, osnovao je političku stranku i nekoliko se puta kandidirao za predsjednika Kanade. Teško možemo suditi je li šteta što nije u tom naumu uspio. U demokraciji je to dobro pravilo, jer i liječnik i učitelj, trgovac i menadžer, ekonomist ili mesar nisu ništa manje pozvani za služenje općemu dobru ili upravljanje zajedničkim poslovima nego filozofi ili pravnici i politolozi.

Zanimljivo je u tom kontekstu spomenuti primjer Hrvatske od konca osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Kada su se počele osnivati nove demokratske stranke u prvim su se redovima ponajviše angažirali filozofi kojih je bilo u većini stranaka. U nekima su se na čelu ili užem vodstvu upravo nazivali ljudi filozofske naobrazbe, kao što su to bili Vlado Goto-

vac, Dražen Budiša, Franjo Zenko, Antun Vujić, Ante Čović, Božo Kovačević, Mislav Kukoč, Neven Sesardić, Ivan Čehok, Vesna Pusić, Žarko Puhovski, Ivan Zvonimir Čičak. Neki od njih bili su i ministri u vladama, gradonačelnici i obnašatelji drugih dužnosti. Ali je očito, što su prevratničke godine od početka devedesetih odmicala njih je sve manje ostajalo u političkoj eliti. Upravo tu bi jamačno trebalo načiniti analizu i potražiti odgovor na Vašu sugestiju kako filozofima teže pada stranačka stega.

Bez obzira na sve prigovore i argumente o dobroj ili lošoj stranačkoj politici, smatram da su filozofi danas u demokratskom okružju pozvani i dalje, kao što su to činili u antičkoj Grčkoj, svojim promišljanjima te zauzetim djelovanjem kao građani sudjelovati u političkom životu zajednice kojoj pripadaju. Jedan je kineski filozof u trećem stoljeću prije Krista (Hsin-Dse 286–238) kazao: *Što je to što škodi državi? Kad prostaci vladaju narodom i posjeduju moć.* Demokracija ne daje mogućnost nesudjelovanja i držanja po strani pod geslom: *Bez mene!* Taj privilegij ne pružaju ni filozofske kule bjelokosne.